

אחד הדוברים המרכזיים בעצרת הסיום של מצעד האקלים הישראלי שהתקיים במרץ 2019, היה תום פרוימוביץ', ראש ענף תחבורה בארגון העובדים 'כוח לעובדים'. פרוימוביץ' ביקש להסביר לאלפי המתכנסים את הקשר בין משבר האקלים ומאבקי עובדים. לדברי פרוימוביץ', "ההון, במסגרת ההפרד ומשול שהוא יוצר בחברה, משסה גם את הירוקים באדומים". פרוימוביץ' ניצל את ההזדמנות כדי להביע את האמת הידועה לכל מי שמפנה את תשומת הלב למשבר העמוק שהחברה האנושית מצויה בו: "המאבקים שזורים זה בזה, ואם ניכשל במאבק המעמדי לא יהיה לנו כוח כציבור לעמוד בפני הקטסטרופה שמביאים עלינו התאגידים והממשלות המושחתות. אם ניכשל במאבק האקלים מאבקים של העובדים יהיה על חיים ומוות". שכן "במשבר האקלים יפגעו קודם כל העובדות והעובדים המוחלשים ביותר".

החידוש בדברים נכוחים אלו מצוי במקום ובדובר. החבירה בין שתי התנועות החברתיות המתעוררות בעשורים האחרונים - ארגוני העובדים והתנועה הסביבתית - אינה מובנת מאליה ומסמנת מהלך חדש בישראל.

משבר הקורונה ועוד יותר מזה המשבר הכלכלי ודרכי היציאה ממנו מציבים את התנועות בצומת דרכים. האם היציאה מהמשבר תהיה בניסיון להחזיר את המשק למתכונת טרום המגפה, על כל קלקוליה, או האם יתרחש שינוי כיוון שיתעדף ייצור אנרגיה מתחדשת, יותר על חזון הצמיחה התמידית ויתכנס אל תוך הגבולות האקולוגיים שבדור הארץ יכול להכיל.

הזעזוע הכלכלי שיצר משבר הקורונה בכל העולם זעזע ושינה פרדיגמות שנראו נצחיות בעולם המעוצב על ידי מחשבה נאו-ליברלית, ולצד החשיפה של שבריריות המשק המודרני, גם פתח את הדיון והשיח הכלכלי לכיוונים חדשניים ושיתופי פעולה שלא הכרנו.

התנועה הסביבתית וארגוני העובדים

הילכו שניים יחדיו?

עד עתה, ארגוני עובדים והתנועה הסביבתית לא השכילו לשתף פעולה ולעתים מצאו את עצמם משני צדי המתרס. כדי להתמודד עם האתגרים של ימינו הם יהיו חייבים למצוא את נקודות ההשקה ולעצב יחד חזון משותף. **רן רביב**

תנועות מתעוררות

ארגון עובדים אינו רעיון חדש בישראל. ההסתדרות הכללית נוסדה כבר בשנות העשרים של המאה הקודמת. אלא שבעשורים האחרונים של המאה היא הפסיקה לעסוק באחד מיעודיה העיקריים - ארגון עובדים. בעשורים אלו ההסתדרות עסקה בעיקר בייצוגם של העובדים במקומות העבודה הגדולים שהתארגנו עשרות שנים קודם לכן.

הקמתו של 'כוח לעובדים' בשנת 2007, עוררה מחדש את שדה ארגון העובדים. הארגון התחיל לאגד עובדים במקומות עבודה קטנים, בחברות ובארגונים שנוצרו במסגרת תהליכי הפרטה של המשק הישראלי. המהלך אתגר את ההסתדרות הכללית ובעקבותיו, הודות לכוחות החיאה שקמו בתוך ההסתדרות, חזרו בהסתדרות לאגד עובדים. כך הצליחו שני הארגונים להניע מהלך מחודש של ארגון עובדים וחתומה על הסכמי עבודה קיבוציים בחברות ומגורים שבהם התהליך היה זר לחלוטין: מכללות מופרטות, המגור הפיננסי, תעשיית התוכנה ועוד.

כך, אחרי עשורים של ירידה באחוז העובדים המאורגנים מכלל כוח העבודה בישראל, הצליחו ארגוני העובדים בשנים האחרונות לבלום את מגמת הירידה ואף להביא לעליה קלה.

עוד קודם לכן, במחצית שנות התשעים, עברה התנועה הסביבתית בישראל מפרדיגמה רבת שנים של שמירה על ערכי טבע למאבקים על חלוקת משאבי סביבה ותכנון לאומי. דוגמאות לכך הן מאבק 'סי אנד סאן' בצפון תל אביב, שהצליח חלקית ומנע את בניית המשך הפרויקט, והמאבק (שכשל) על כביש 6 שניסה להתנגד לתכנון מוטה הרכב הפרטי ופתרונותיו. מאבקים אלו ואחרים של התנועה הסביבתית מעידים על שינוי אל עבר מעורבות בתכנון והצעת חלופות המאפשרות פיתוח ובניה מושכלים יותר המיטיבים עם החברה. תהליך זה הסיט את סדר היום של התנועה משמירת טבע בלבד לעיסוק גם בתכנון של אזורים מאוכלסים והביא את הסוגיות הסביבתיות למרכז סדר היום החברתי.

שתי התנועות החברתיות האלו, שהשתנו מהותית בעשורים האחרונים, והתארגנו על בסיס סדר יום חדש ודרכי פעולה חדשות, מייצגות אינטרס ציבורי רחב הכולל את הרוב המוחלט של אזרחי המדינה. שתיהן מקושרות לתנועות ולארגונים עולמיים מקבילים ותופסות את עצמן כחלק ממהלך עולמי. אך למרות הדמיון, שיתוף פעולה בין התנועות כמעט ולא קיים.

נקודת המוצא של מאמר זה מתחילה מכישלונן של שתי התנועות, הן בעולם ובוודאי בישראל. שתיהן ביחד ולחוד נכשלות כישלון מתמשך בהתוויית סדר היום הכלכלי-חברתי. כל אחת מהן חלשה ומבודדת מכדי לשנות את ההגמוניה הנאו-ליברלית, על נגרותיה והתפתחויותיה השונות, סדר יום המנשל אוכלוסיות רחבות מזכויותיהן, ומאיים על תנאי החיים הבסיסיים של החברה האנושית כולה. המאמר יעמוד על שורשיו של הניכור בין שתי התנועות, במיוחד בהקשרן הישראלי, וכן על הדרכים שבהן סדרי היום של התנועות עשויים להתלכד ולהוות בסיס לאיחוד כוחות שיאפשר להתמודד עם האתגר הגדול ביותר שידעה החברה האנושית - המשבר הסביבתי בכלל ומשבר האקלים בפרט.

בין ניכור לניגוד אינטרסים

כדי להבין את שורשי הניכור בין ארגוני עובדים לתנועה הסביבתית כדאי להתחיל מהמקום בו האינטרסים הגלויים והברורים של הסביבה ושל העובדים מתנגשים, במקום בו תביעותיהם של ארגוני הסביבה נתפשות כפוגעות בעובדים. דוגמא בולטת היא מהלכים לסגירת מפעלים מזהמים שיגרמו לפיטורי העובדים. פעמים רבות נאבקו העובדים כנגד סגירת המפעלים. בישראל, התוכנית לפינוי של מפרץ חיפה מעלה את השאלה מה יהיה עתידם של העובדים בתעשייה הפטרו-כימית הממוקמת במפרץ, ומציגה שתי דוגמאות המעידות על דפוס חוזר בישראל: מפעל 'תעשיות אלקטרוכימיות' ומפעל 'חיפה כימיקלים צפון' במפרץ חיפה.

ארגון עובדים מטבעו כולל עובדים מכל שכבות האוכלוסייה ומכל רמות ההשכלה. לעומת זאת התנועה הסביבתית, לרבות דובריה ומנהיגיה לאורך השנים, מורכבת מפעילים שרובם בעלי השכלה אקדמית ורבים מהם מעשירוני ההכנסה הגבוהים.

מאפיינים סוציולוגיים והוויות שונות

רץ ובעולם, התנועה הסביבתית שונה מארגוני העובדים בכמה אופנים. אחד מההבדלים הבולטים הוא המגוון החברתי של החברים בארגוני העובדים לעומת ההומוגניות היחסית של החברים בארגונים סביבתיים. ארגון עובדים מטבעו כולל עובדים מכל שכבות האוכלוסייה ומכל רמות ההשכלה. לעומת זאת התנועה הסביבתית, לרבות דובריה ומנהיגיה לאורך השנים, מורכבת מפעילים שרובם בעלי השכלה אקדמית ורבים מהם מעשירוני ההכנסה הגבוהים.

זאת ועוד, התנועה הסביבתית פועלת על בסיס חשיבה מופשטת שמנסה להבין מה דרוש כיום על בסיס תרחישים עתידיים ארוכי טווח. בעיות רבות איתן מתמודדת התנועה הסביבתית אינן מתרחשות בהכרח בסביבה או בנקודת הזמן בה חיים החברים והפעילים, אלא נגזרות מניתוח של מגמות עכשוויות ואקסטרפולציה שלהן לעתיד (משבר האקלים הוא דוגמא מובהקת לכך). לעומת זאת, עובד המתארגן במקום עבודתו נדרש למהלך מחשבתי מיידי יותר משום שהוא נאבק על תנאי עבודתו בהווה ובעתיד הקרוב. ההסכם הקיבוצי נותן מענה לדרישות ובעיות קיימות ולכן החלופות מאוד ברורות, קונקרטיות ועכשוויות. מאבקי עובדים מצליחים, בישראל ובעולם, התחילו מדרישות מיידיות וקונקרטיות, שעל בסיסן היה פשוט יותר לארגן את העובדים. על התשתית שהוצבה עם הקמת איגודים, פותחו דרישות מורכבות ומופשטות יותר.

ארגון עובדים מציע לעובד להצטרף לחבריו לעבודה ולא לתנועה אמורפית המבוססת על פעילים. בשלב הראשון הוא נאבק על תנאי

תעשיות אלקטרוכימיות' הוא מפעל ותיק שנוסד בשנות החמישים וייצר את רוב תצרוכת ה-PVC של ישראל לאורך שנות פעולתו. במשך שנים התריעו ארגונים סביבתיים שהזיהום שהמפעל מייצר פוגע אנושות בכל תושבי הסביבה. יותר מכך, התברר שהנפגעים הראשוניים והעיקריים היו העובדים שסבלו מתחלואה גבוהה של סרטן ובעיות בריאותיות קשות נוספות - עובדות שהוטררו במשך השנים. אלא שהרצון והצורך - המובן לחלוטין יש לומר - לשמור על מקום עבודה מפרנס ויציב לכאורה, גבר על השיקולים האחרים. למרות הפגיעה של המפעל בעובדים, הן כתושבי המפרץ ובפרט כעובדים בו, ההסתדרות והעובדים עצמם נאבקו כנגד סגירת המפעל, מתוך דאגה לפרנסתם של העובדים. עקב הרווחיות הנמוכה של המפעל עבור הבעלים המתחלפים בעשורים האחרונים, המפעל נסגר בסופו של דבר. רק לאחר סגירתו העובדים הגיעו לתבוע פיצויים ולצאת כנגד המדיניות הפושעת של בעלי המפעל.

עובדי 'חיפה כימיקלים צפון' התארגנו בשנת 2011 למאבק על עצם זכות ההתארגנות. המאבק כלל שביתה של חצי שנה - הארוכה ביותר בתולדות המשק הישראלי - והוביל להסכם אליו הגיעו למרות התנגדות עקרונית של בעלי המפעל לעצם התארגנות העובדים. ההסכם היה הישג חשוב מאוד עבור העובדים ועבור ארגון 'כוח לעובדים', במסגרתו התארגנו.

מנגד, משמעותו של המאבק של ארגוני הסביבה במפרץ חיפה להוציא את מיכל האמוניה מהמפרץ היתה שלא ניתן יהיה להמשיך להפעיל את הייצור במפעל. הקונפליקט מובנה בין הדרישות: מכאן מאות עובדים שפרנסתם מאוימת ומכאן ארגוני סביבה הטוענים שמיכל האמוניה מהווה סכנה מוחשית יום יומית על תושבי חיפה והמפרץ ובהם העובדים עצמם ובני משפחותיהם. במאבק, שהיה אמוציונלי בשני הצדדים, לא הצליחו ארגוני הסביבה והעובדים לשלב כוחות ולהיאבק בבעלי המפעל שראו את הבעיה באופן ברור, אך דחו את הפתרון המתבקש והאפשרי: סגירה מדורגת של המפעל תוך הקטנת הפגיעה בעובדים. הדיון במקרה זה נשאר פתוח כשכל צד רואה בשני אחראי למבוי הסתום אליו הגיע המאבק, על גב העובדים. נראה שעובדה אחת ברורה: שיתוף פעולה על בסיס של עניין משותף לא צמח במהלך העימות הזה.

התנועה הסביבתית, לעומת זאת, חסרה את הבסיס הכלכלי, תלויה בפילנתרופיה, בהתנדבות ובתקציבים ציבוריים אחרים. העדר העצמאות הכללית מייצר כמה מאפיינים מהותיים: תלות בגורמים חיצוניים (לעיתים בעלי מטרות הפוכות לשלהם); חוסר יציבות ולכן גם קושי בפעולות לטווח ארוך; פיצול והפנמה של הגיון השוק לתוך התנועה והארגונים בגלל אופן גיוס הכספים, המייצרים תחרות קבועה על משאבים בין הארגונים; והתבססות על פעילים מתנדבים המהווים מרכיב מרכזי ומהותי בכוחם של רוב הארגונים. יחד עם זאת, חשוב לציין שההתבססות על התנדבות תורמת לדימוי החיובי של ארגוני הסביבה כארגונים הנאבקים למען טובת הכלל ולא לטובתם האישית, ויכולה להוות בסיס כוח משמעותי. גם פער זה בין הארגונים מייצר שפות ודרכי פעולה שונות ומקשה על חבירה שלהם למאבקים משותפים.

עבודתו הישירים. את המעבר למאבק על תנאים כלליים במשק, מובילים, לרוב, מנהיגי הארגונים וזאת רק במידה שהם מעריכים שהם יוכלו לגייס את הוועדים ואת העובדים אותם הם מייצגים. ארגון חזק ויציב מאפשר לחבריו להרחיב את נקודת המבט, להיאבק על תנאי העבודה הכוללים במשק ולהתמודד עם מגמות ארוכות טווח.

בארגון סביבתי ההזדהות הערכית של החבר והבנתו את המאבק הרחב היא תנאי סף ראשון והכרחי כדי לקחת חלק בפעילות. לעומת זאת, הזדהות ערכית עם ארגון העובדים היא אפשרות, אך היא איננה תנאי ובוודאי לא תנאי סף בהתארגנות, שכוחה נובע ממאבק קונקרטי על שיפור תנאי ההעסקה. למרות שהם יכולים לסייע, הסולידריות הרחבה עם עובדים ורצון לעסוק בסוגיות כלכליות-חברתיות אינם הכרחיים ואינם תנאי להצלחתו של הארגון להשיג את יעדיו הראשונים.

הבדל נוסף שנוצר מהמאפיינים האלו ואחרים, הוא התייחסותו של חבר הארגון לסביבתו המיידית. בעוד שעובד המארגן בארגון עובדים מחובר לשותפיו במקום העבודה עוד לפני החיבור שיוצרת ההתארגנות, העובד או הפעיל בארגון סביבתי אינו בהכרח מחובר לסביבתו הקרובה, ולעיתים אף מרוחק ומנוכר ממנה עקב הסוגיות והתביעות שהוא מעלה. הבדלים אלו מוסיפים לפער בין שתי התנועות, שלמרות שאינן מדובר, הוא נוכח קבוע ומקשה על שיתוף הפעולה ביניהן.

בסיס הכוח ומקורות המימון של התנועות

כוחו של ארגון עובדים נובע בין השאר מעצמאותו התקציבית. תקציבים של ארגוני העובדים מבוסס על תשלומי חבריו ונכסיו ותו לא. מרגע שנחתם הסכם קיבוצי במקום העבודה, מופרש אוטומטית אחוז מהמשכורת לארגון העובדים המייצג וזהו עמוד השרדה של התקציב הארגוני. הרוב המוחלט של פעילותו של ארגון העובדים מבוסס על שכירים ובפעולות מחאה, במידה וישנן, ישתתפו עובדים הנאבקים על עניינם שלהם, והם אינם תלויים בפעילים ומתנדבים.

שורשי הניכור

אלא ששורשי הניכור בין ארגוני עובדים לתנועה הסביבתית עמוקים יותר. ארגוני עובדים נוצרו בתוך מערכות ייצור גדולות ושם בנו את כוחם. גדילתן של אלו הבטיח את הצורך בעוד עובדים ואת עמדת המיקוח הטובה יותר של ארגוני העובדים, שבתורם יגדילו את הצריכה שתגדיל את הייצור, באופן שיממש את חזון הצמיחה המתמדת. עובדי המפעלים יחד עם מערכות השירותים הציבוריים מעצבים את האינטרס ואת האוריינטציה של ארגוני העובדים. לעומתם, ארגוני הסביבה מצביעים על האיום של הצמיחה והייצור הגדלים באופן מתמיד מתוך תפיסת המגבלות של המערכת הפלנטרית.

ארגוני עובדים שללו (בצדק) לאורך שנים את התזה הכלכלית המלטוסיאנית שגורסת שאין מספיק משאבים לתמוך בריבוי האוכלוסין, בעוד ארגוני הסביבה טוענים שהבעיה עמוקה הרבה יותר מאשר ייצור המזון, וקשורה באורח החיים של המדינות המתועשות המכלה משאבים רבים מדי ומאיים על המערכות המאפשרות את הקיום האנושי.

הפער האחרון הוא העניין המהותי. קיימת סתירה בין צמיחה כפי שהיא נתפסת במאות האחרונות לבין התנאים שהמדע מציב לשגשוג אנושי בר-קיימא במאה ה-21. התארגנות העובדים נוצרה יחד עם התפתחות התעשייה במאה ה-19. תהליך התיעוש ריכז עובדים במקומות עבודה כדי לייעל תהליכי ייצור ולהפיק ערך עודף מההון שהושקע. ריכוז העובדים במקום אחד יצר מכנה משותף המאחד אותם ומאפשר להם להתארגן. כך נוצרו ארגוני העובדים בחיק התעשייה הגדולה, ואלה נסמכו בתורם על מקומות עבודה גדולים כדי לארגן כמות נכבדת של עובדים. כוחם של ארגוני העובדים נסמך על גודלם

ארגוני הסביבה מצביעים כבר עשורים על כך שהתנהלות זו של החברה האנושית חותרת תחת הקיום האנושי עצמו. צמיחה אינסופית אינה אפשרית משום שלמשאבי כדור הארץ יש גבול

ואפשר להם להתמודד מול המעסיקים ולדרוש הסכמי עבודה מקיפים והשפעה על שוק העבודה והמשק בכללותו. כוחם של ארגוני העובדים התבסס גם על ריבוי אפשרויות תעסוקה ועל ביקוש גבוה לעובדים. לכן מדיניות של צמיחה מתמדת המעודדת עוד ועוד מפעלים ומרחיבה את הפעילות במשק, היא המדיניות אליה חתרו ארגוני העובדים מאז היווסדם ועד היום.

החתייה לצמיחה ולתעסוקה מלאה היתה מדיניות מדינתית, והיא כללה עידוד של ההון המושקע בייצור, בלי קשר לתוצרים הקונקרטיים שיוצרו.

ארגוני הסביבה לעומת זאת, מצביעים כבר עשורים על כך שהתנהלות זו של החברה האנושית חותרת תחת הקיום האנושי עצמו. צמיחה אינסופית אינה אפשרית משום למשאבי כדור הארץ יש גבול. כדי להמחיש את הנקודה הזאת הכלכלן קנת' בולדינג (Boulding) נעזר בדימוי של המערב הפרוע בספינת חלל. בולדינג טען שהעולם פועל על פי תפיסת 'המערב הפרוע' שאפיינה את ארצות הברית במאה ה-19: שפע (הנראה) אינסופי של מרחבים ומשאבים, בו כל שחלוץ ויזם צריך לעשות הוא להשתלט על מרחב עם משאב כדי ליצור עושר ורווחה לעצמו, ובעקיפין גם לחברה בה הוא חי. הפתרון האולטימטיבי לכל בעיה הוא להמשיך לנוע מערבה לאזורים חדשים ולעשות שימוש במשאבים הטמונים שם.

דימוי המערב הפרוע מנוגד לתובנה ההולכת ומעמיקה בעשורים האחרונים, שהמשאבים העומדים לרשותנו מוגבלים ושיש צורך לנהלם בתבונה ובמשורה. כמו בספינת חלל, המשאבים שלנו מוגבלים, ואנחנו צריכים לדאוג למנגנון ההתחדשות שלהם כדי להבטיח קיום לעצמנו ולדורות הבאים. מנגנון ההתחדשות שמספקות לנו מערכות תומכות החיים, היודעות גם להתמיר אנרגיית שמש לחומרים מזינים לבעלי חיים, וגם להתמיר את הפסולת של בני האדם ושאר בעלי החיים חזרה אל תוך תהליך הייצור של חומרים חיוניים: מזון, חמצן ומים. אלה מערכות מורכבות שנתונות במערך איוונים עדין. העמסת יתר על מערכות אלו גורמת בתהליך איטי או מהיר לקריסתן. הפעילות הכלכלית מוטת הצמיחה מאיימת עליהן. התביעה של התנועה הסביבתית מצביעה על ההכרח להפנים את מגבלותיהן של המערכות האקולוגיות בתהליך הפיתוח ולהכניס אותו כשיקול מכריע בכל פעילות אנושית.

ברור אם כן מדוע הייצור המתרחב והתעשייה הגדלה תחת מדיניות הצמיחה האינסופית - מדיניות לה שותפים גם ארגוני העובדים, אם כדי להגיע לתעסוקה מלאה, ואם כדי להבטיח לחבריהם רמת חיים גבוהה - מתנגשים ישירות עם הגבולות של מערכות תומכות החיים, עליהם מצביעים ארגוני הסביבה.

ארגוני העובדים והיצרנים: סיפור אהבה?

בשלושת העשורים שאחרי מלחמת העולם השנייה הונהגה במדינות המתועשות מדיניות שבבסיסה עמדו צמיחה מתמדת בייצור והרחבת שירותים חברתיים שהוצאו משוק הסחורות והפכו לשירותים אוניברסליים. תהליכים אלו נעשו באמצעות מעורבות עמוקה של המדינה בניהול המשק, והפקעת תחומים שלמים שהיו בשליטת השוק לניהול ציבורי. מהלך זה נעשה תוך תמיכה של ארגוני העובדים שגם התחזקו בעקבותיו. עם הרחבת הייצור הפכו רוב האזרחים במדינות המתועשות לשכירים במקומות עבודה גדולים, ולכן נגישים להתארגנות עובדים.

הצמיחה הגדולה אפשרה לעובדים המאורגנים, ששיפרו את תנאי עבודתם, לצרוך עוד ועוד מוצרים ושירותים.

וכך התפתחו תופעות שלא היו מוכרות לחברה האנושית עד אז ואפיינו את מה שזכה לכינוי "חברת השפע": תרבות צריכה נרחבת המייצרת צרכים למוצרים חדשים, ומבטיחה את התרחבות תהליך הייצור. דוגמאות בולטות לתהליכים הללו שנתמכו על ידי ארגוני העובדים הם תיעוש המזון המעובד למוצרים זולים, עמידים ונוחים למסחר וצריכה, והפיכתו של הרכב הפרטי - שהיה מוצר יוקרה אקסקלוסיבי - למרכיב מפתח במשקים של המדינות המתועשות המאפיין גם את השכבות הנמוכות.

אלא שתהליכים אלו ונוספים מטילים מעמסה בלתי אפשרית על המערכת. הוזלת מחירי המזון מאפשרים את הדברת הרעב בעולם, ומזון נגיש לכל היא מהפכה שהאנושות לא הכירה מעולם. אך תהליכי התיעוש שלו העבירו את ייצור המזון לידיהם של תאגידים בין-לאומיים שהנוק שהם גורמים בתהליכי גידול וייצור בכלל, וייצור

המזון מן החי בפרט, מהווה נטל אקולוגי שאינו בר-קיימא. במקום אוכל מזין במסגרת המערכות האקולוגיות אנו מקבלים מזון מזיק, ההורס את האפשרות להמשיך לייצרו לאורך זמן.

הניידות והגמישות שמאפשר הרכב הפרטי לשכבות אוכלוסייה רחבות ולעובדים במיוחד, הן תופעות חדשות בחברה האנושית ונוקפות בין היתר כהישגים של ארגוני העובדים. התהליך הזה הביא לארגון מחדש של הערים והישובים במשקים המתועשים סביב הרכב הפרטי: בבנייה פרברית; בהפרדת השימושים והרחקת מקומות העבודה והמסחר מאזורי המגורים; ובסלילת כבישים רחבים יותר ויותר לאורכן של המדינות כדי להתמודד עם העומסים שנוצרו. השינויים הללו הפכו את החברה האנושית לצרכנית משאבים שהולכים ומתמעטים ללא יכולת התחדשות. כדי לתמוך באורח חיים כזה, משאבי הקרקע ודלקי המאובנים עם הפליטות שהם יוצרים, חורגים הרבה מעבר למה שעומד לרשות החברה האנושית, החייבת לשמור על מעגל הייצור והמחזור של מערכות תומכות החיים.

הדוגמאות האלו מראות כיצד הצלחתם של ארגוני העובדים, המשתפים פעולה עם ההון בהרחבת הייצור כדי שפירותיו יגיעו לעובדים, תומכים למעשה בתהליך המאיים על תנאי החיים הבסיסיים של העובדים עצמם. הקונפליקט הזה בין חברת הצריכה לבין הצורך לשמר את המערכות האקולוגיות לא נשאר רק מתחת לפני השטח, ומחאת 'האפודים הצהובים' בצרפת חשפה אותו באופן ברור. צעדיו של הנשיא מקרון לייקור הדלק, שנועדו לצמצם את הפליטות ולהעביר אזרחים לתחבורה ציבורית, זכו לתשואות מארגוני הסביבה בצרפת ובעולם אך עוררו זעם גדול באזורי הפריפריה. שכבות רחבות הנאבקות על פרנסתן תחת המדיניות הנאו-ליברלית המונהגת בצרפת בעשורים האחרונים, התקוממו כנגד ייקור הדלק. מחאת 'האפודים הצהובים' קשרה בין הרכב הפרטי למוחים, באמצעות התביעה לשימור המצב הקיים שבו לתעבורה פרטית יש מקום מרכזי. המוחים טענו שהצעדים הננקטים על ידי מקרון מתעדפים את הערים הגדולות שבהן קיימת תחבורה ציבורית מפותחת הנותנת מענה ויכולה להוות תחליף לרכב הפרטי. הם התנגדו להעדפה הזאת ובפועל גם למהלך שהיה אמור להפחית פליטות של גזי חממה.

הקפיצה העצומה שנעשתה ברמת החיים במאה העשרים במדינות מתועשות, נעשתה תוך ניצול משאבים וכוח עבודה זול מהמדינות המתפתחות. קפיצה זו עשתה שימוש ברוב תקציב הפחמן שהאנושות יכולה לפלוט לאטמוספירה לפני שתגרום להרס מערכות בלתי הפיך.

לנטוש את השיח הכלכלי כפי שהתעצב בחצי השני של המאה העשרים, ולחשוב מחדש על מטרות הפעילות הכלכלית של החברה האנושית - חיים טובים לכל בתוך גבולות הפלנטה. בפועל היא מציעה להפנות את רוב הצמיחה לטובת הבטחת תנאי חיים בסיסיים במדינות מתפתחות, ונטישת מדיניות הצמיחה המתמדת במדינות המתועשות. זהו שינוי פרדיגמטי, הן של המחשבה הכלכלית והן של מהי חברה אנושית משגשגת. ההבנה שצריך כלים, יעדים והתייחסות שונים למדינות עשירות ומתועשות מחד ולמדינות מתפתחות מאידך, היא אחת התובנות שצריכות להיגזר מחיבור בין שתי הפרספקטיבות.

נקודת התלכדות הצירים

הצירים ששורטטו עד כאן מקבילים ולעתים אף מתנגשים. אבל מבט אל קו האופק מראה שהם מתלכדים בחלקים מהותיים, התלכדות ממנה ניתן לגזור גם פעולה משותפת בהווה. ארגוני העובדים שואפים לחיים מיטיבים עבור העובדים וכלל החברה האנושית. הזהות שנוצרה בחצי השני של המאה העשרים בין חיים טובים לבין השתתפות בתרבות הצריכה שעיצב ההון, אינה הכרחית. הביקורת, שנשמעה על תרבות זו ועל השעבוד למעגל צריכה אינסופי שהיא כופה על הפרטים בחברה, קדמה לטענותיה של התנועה הסביבתית. מעגל הצריכה הבלתי נגמר שהחברה האנושית התמכרה אליו, הפך את סיפוק הצרכים האנושיים מתנאי לחירות אנושית, כפי שהוא מתקיים עד היום במדינות מתפתחות, לאחד מהמנגנונים המשעבדים את הפרט. כך החליפו חלק מארגוני העובדים את החירות לכלל האנושות אליה שאפו, ביכולת לקחת חלק בשוק הסחורות אותו עיצב ההון. למרות שבנקודות היסטורית מסוימות תכליות אלה נראות דומות, הן שונות במהותן.

גם בארץ קיימת התנגשות דומה בין האינטרסים של העובדים לבין הצורך בהפחתת הפליטות: אחת הסיבות המונעות מעובדי השירות הציבורי לעבור לשימוש בתחבורה ציבורית הם הסכמים קיבוציים אנאכרוניסטיים המקבעים את זכותם של העובדים לרכב וחניה. דוגמא טובה לכך הייתה מאבקם של עובדי קריית הממשלה בצומת בגין בתל אביב, ליציאה מוקדמת מהעבודה כדי להצליח לצאת מהחניון בזמן סביר. מאבק זה חשף את העובדה שעובדים המועסקים באחד המקומות המרושתים ביותר בארץ מבחינת תחבורה ציבורית אינם משתמשים בה ואינם נאבקים עליה כעל חלופה, אלא מעדיפים לפתוח בסכסוך עבודה כדי שיאפשרו להם לצאת מהחניון עם רכבם הפרטי.

שתי נקודות מבט לסוגיית המשך הצמיחה

הסיפור במאמר זה מסופר מנקודת המבט של המדינות המתועשות. אלא שהסיפור שונה לחלוטין באפריקה, במדינות רבות במזרח אסיה, במזרח התיכון ובמקומות נוספים. הקפיצה העצומה שנעשתה ברמת החיים במאה העשרים במדינות מתועשות, נעשתה תוך ניצול משאבים וכוח עבודה זול מהמדינות המתפתחות. קפיצה זו עשתה שימוש ברוב תקציב הפחמן שהאנושות יכולה לפלוט לאטמוספירה לפני שתגרום להרס מערכות בלתי הפיך. חלוקת העושר בחברה האנושית הגיעה לשיאים חדשים באי-השוויוניות שלה והיא הולכת וגדלה על ידי אותם מנגנונים שיצרו אותה מלכתחילה, בעוד המשאבים ובעיקר תקציב הפחמן, שאנחנו יכולים להרשות להעצמנו לפלוט, אוזל.

החלטה מוסרית על הפסקת הפיתוח והצמיחה החומרית אינה יכולה לבוא על חשבון אוכלוסיות רחבות שחיות בלי גישה למים זורמים, שירותי בריאות בסיסיים ודירוג. יש סיבות טובות לקטוע את ייצור מוצרי הצריכה הבזבזניים במשאבים, אך זו טעות, מוסרית וטקטית, לטעון כנגד השקעה בתשתיות שתאפשר לאזרחי המדינות המתפתחות תנאי חיים בסיסיים.

עם אתגר זה בדיוק התמודדה הכלכלנית קייט רייורת' (Raworth), כשהציעה מסגור אחר לדיון הכלכלי ולדיון על הצמיחה. היא מציעה

חזרה של ארגוני העובדים במדינות המתועשות לאתגר המקורי - חירות לכלל החברה האנושית דרך שחרור מעמד העובדים מתנאי החיים הנכפים עליו על ידי ההון - תחדד את השאלה על הדרך. דרך זו אינה כוללת התמסרות לתרבות הצריכה, אלא החיאה של מסגרות חברתיות וקהילתיות המייצרות מענים מגוונים לצרכים של הפרט. המסגרות האלו אינן שחזור של החברה המסורתית - אליה לא ניתן ואין סיבה לחזור - אלא מסגרות המייצרות מערכות מקומיות של ניהול החברה, בממשק עם מערכות מקבילות ושכנות. היא כוללת למשל יצירת אורח חיים בריא המיטיב עם בני אדם ועם המערכות בהן הם תלויים. במקום מערכות ייצור בזבזניות ומזהמות המייצרות מוצרים לא בריאים עבור האדם, וערך מוסף גדול עבור ההון, מערכות הייצור יהיו מקומיות ומעוצבות על פי הצרכים של הקהילות השונות. לדוגמא, אחד הכלים המיושמים כיום כדי להתחיל להניע מהלך שכזה הוא מס פחמן על כל מוצר לפי המרחק שעבר כדי להגיע ליעדו. זהו רק כלי אחד מבין רבים שדרוש כדי להפוך את הפעילות הכלכלית לכזאת שמשרתת את מרב האנשים ואת עתידם ולא את מקסום הרווח להון.

דוגמא נוספת נוגעת לחיים העירוניים. בתוך התנועה הסביבתית מתרחש שינוי: מנהיה לכפר ולטבע בבסיס לתנועה, להבנה שהמענה לחיים טובים לחברה האנושית נמצא בערים טובות המתוכננות ומנוהלות באופן מבוזר ונותנות מענה לאוכלוסיות וקהילות מגוונות. ההתמקדות באורח החיים העירוני נובעת מהבנה שתכנון נכון יאפשר לעיר לייצר משאבים בתוכה ולטפל בפסולת שהיא מייצרת כדי להחזיר אותה כמשאב למעגל הייצור. תהליכים כאלו צריכים להיות מבוזרים, כדי שיצליחו: ייצור אנרגיה סולארית, ייצור מזון, טיפול בנגר עילי, טיפול בפסולת אורגנית ועוד. כל אלה נותנים מענה לשניים מהאתגרים המרכזיים של המאה ה-21: הפחתת פליטות של גזי חממה והיערכות לשינוי שמביא איתו משבר האקלים.

ההתמקדות בעיצוב החיים הקונקרטיים של מרב החברה האנושית מתלכד עם האתגרים ששורטטו קודם לארגוני העובדים, ומציעים חלופה למסגרת התרבותית-צרכנית שעיצב ההון במאה העשרים. הפחתת תרבות הצריכה חייבת לבוא יחד עם דה-קומודיפיקציה של שירותים חברתיים. לעומת צריכת מוצרים, צריכת שירותים דורשת

בעיקר עבודה אנושית ומעט משאבים מתכלים. לכן הסתת העושר החברתי מצריכת מוצרים לצריכת שירותים המנוהלים באופן ציבורי, צריכה להיות תביעה משותפת לשתי התנועות.

רעיון ה'גרין ניו-דיל', שפופולרי כעת בארצות הברית ובאירופה, הוא צעד בכיוון הנכון, אבל אינו מעז להכריז על הכורח בפרידה מתרבות הצריכה. משבר האקלים המאיים על תנאי החיים הבסיסיים של כלל האוכלוסייה האנושית, משרטט גבולות חדשים. אם החברה האנושית תמשיך לייצר גזי חממה בקצב הנוכחי, נעבור תוך עשור לנקודת אל-חזור ואזורים מאוכלסים נרחבים לא יאפשרו חיים אנושיים.

התאגידים הבין-לאומיים הם האחראים ליצירת חלק ניכר מגזי החממה. תאגידים אלו מעצבים את שוק העבודה ומגבירים את קצב הייצור ופלטות גזי החממה מבלי לקחת בחשבון את הצרכים האנושיים בחיים הוגנים לעובדים בדור הזה, ושמירה על המערכות תומכות החיים לדורות הבאים. מאבק בתאגידים אלו, מהווה אפוא את האתגר הפוליטי המרכזי של ארגוני העובדים והתנועה הסביבתית וממנו גם נגזר חזון משותף ואופטימי לשתי התנועות. אך כדי להתמודד עם האתגר ולעצב חזון שכזה, על שתי התנועות לערוך שינויים משמעותיים בסדר היום שלהן. מצד ארגוני העובדים נדרשת נטישה של האוריינטציה להרחבת הייצור והדגש על תעשייה גדולה, ומצד ארגוני הסביבה הבנה שבלי התמודדות על הפרנסה ותנאי העבודה של כלל האוכלוסייה אין למאבק תוחלת. בלי אלו נראה ששתי התנועות תמשכנה לנהל מאבקים צודקים בפני עצמם, אך כאלו שיאבדו את הרלוונטיות שלהם נוכח משבר האקלים שמאיים לשמוט את הקרקע מתחת לשתייהן.

הון וביב הוא חבר ביסו"ד
וב'כח לעובדים' וחבר
קיבוץ תמוז בבית שמש.
מנהל תחום קיימות
מקומית במרכז השל.